

Democratie vraagt doorleefd burgerschap

Democratie zien we in het westen soms als vanzelfsprekend. Maar een democratie vraagt wel om een bepaalde grondhouding van burgers, stelt filosoof Welmoed Vlieger. Daarvoor zijn ruimte en morele kennisbronnen nodig. Als die er niet zijn, kan dat gevaarlijk zijn voor de democratie. 'We dreigen uit het oog te verliezen dat de democratische rechtsstaat het fundament is onder onze vrijheid.'

Brandon Pakker

Met een warme glimlach gaat een voordeur in Amsterdam open. Een hond loopt me tegemoet en snuffelt aan mijn been. 'Ze komt uit het asiel, is heel nieuwsgierig en doet geen vlieg kwaad', zo wordt me verzekerd. We gaan zitten voor het gesprek. 'De meeste mensen beschouwen de democratische rechtsstaat als iets vanzelfsprekends, maar historisch gezien

democratie vraagt ook een bepaalde grondhouding of mentaliteit van de burger. Denkers als Sören Kierkegaard, Dag Hammarskjöld en Simone Weil vormen voor haar proefschrift een belangrijke inspiratiebron omdat zij zich intensief bezighielden met de verhouding tussen de innerlijke kant van de mens en de politieke orde. Vlieger beschouwt *innerlijkheid* als een belangrijk onderdeel van de houding die van burgers gevraagd wordt.

Innerlijkheid

'Het functioneren en versterken van de weerbaarheid van onze politieke orde vraagt om meer dan alleen regels en procedures. We dreigen te snel te vergeten dat de democratische rechtsstaat het fundament is onder onze vrijheid. Laatst zag ik beelden van de zogeheten Gele Hesjes die met een spandoek liepen waarop stond: *Nederland = dictatuur*. Dat vind ik echt zorgelijk. Deze mensen realiseren zich blijkbaar niet dat ze dit kunnen zeggen omdat ze in een vrij land leven. Voor

opvattingen, maar ook op het besef dat je rekening moet houden met het gegeven dat er ook andere mensen zijn met eigen opvattingen en meningen. Het gaat dus om een evenwicht zoeken tussen die cultivering enerzijds en een vorm van bescheidenheid anderzijds.'

Wat is hiervoor nodig? 'Mensen hebben maatschappelijke ruimte nodig om zich te kunnen ontwikkelen en toegang te krijgen tot morele- en waarheidsbronnen waarin de plaats van de mens in de wereld betekenisvol geschetst wordt. Die innerlijkheid moet ergens door gevoeld worden, je moet je kennis en wijsheid ergens vandaan halen. Als deze bronnen onvoldoende beschikbaar zijn, lopen mensen het risico het 'waarom' van vrijheid en vrijheidsrechten te verliezen, waardoor collectivisme en populisme een kans krijgen. Die bronnen voeden onze opvattingen en overtuigingen en geven inspiratie en richting aan het individu. Het maakt de democratie mogelijk.'

Het is niet vanzelfsprekend dat de democratie zoals wij die nu kennen, zal blijven bestaan

is ze vrij uitzonderlijk,' zegt Vlieger even later. 'Het is steeds minder vanzelfsprekend dat de democratie zoals wij die nu kennen, zal blijven bestaan. In het westen is een groeiend wantrouwen ten aanzien van het politieke establishment. Polarisatie en gebeurtenissen als de Brexit en de verkiezing van president Trump hangen hiermee samen.' Filosoof en columnist Welmoed Vlieger onderzoekt in haar proefschrift de voorwaarden voor een goed functionerende democratische rechtsstaat. Dat is niet alleen een vraag naar vrijheid en begrenzing. Onze liberale

een democratische rechtsstaat is het belangrijk dat mensen begrijpen wat deze samenlevingsvorm inhoudt.' 'Democratie veronderstelt ook dat mensen geëngageerd zijn en deelnemen aan het debat en dus ook dat zij eigen opvattingen hebben die ze tot expressie brengen. Want het gaat erom dat iedereen mee mag en kan doen. De innerlijkheid staat in de eerste plaats voor het hebben van doorleefde opvattingen en overtuigingen.' 'Innerlijkheid heeft daarmee ook betrekking op wat ik een politieke levenskunst noem. Hier doel ik op het belang van het cultiveren van eigen

Bronnen van wijsheid

Moeten we concluderen dat deze bronnen onvoldoende voorhanden zijn? 'Ze zijn er nog wel, maar neem bijvoorbeeld religie, van oudsher een belangrijke bron voor innerlijkheid. Die bron is voor een belangrijk deel weggefallen en moet wel opgevangen worden. Maar dit hoeven niet per se religieuze bronnen te zijn. Inspiratie kun je bijvoorbeeld ook uit filosofie, literatuur of muziek halen. Het is natuurlijk heel persoonlijk wat jou raakt, maar ik denk dat het onderwijs een goede plek is om hiermee geconfronteerd te worden.'

Welmoed Vlieger bepleit een politiek van innerlijkheid



Bieden de middelbare schoolvakken deze confrontatie dan niet? Vlieger: 'Deze vakken zijn natuurlijk belangrijk, maar ze zijn niet primair gericht op het vermogen om te reflecteren op je eigen opvattingen en op die van anderen. Het accent ligt vooral op kennisoverdracht, terwijl juist die persoonlijke reflectie en actieve ideeënuitswisseling enorm belangrijk zijn, zeker nu. Er zijn natuurlijk wel vakken als levensbeschouwing, maatschappijleer en geschiedenis, maar onderwijs in filosofie, burgerschap en ethiek zou een grote bijdrage kunnen leveren aan de ontwikkeling van die vaardigheden en dus van een democratische mentaliteit.' 'De democratische rechtstaat veronderstelt individuen met een bepaalde morele inspiratie, met diepere overtuigingen die noodzakelijk zijn voor het doorleven van de rechtsstaat en de democratie. Wanneer hiervoor niet de mogelijkheden en ruimte worden geboden, kunnen emoties gemakkelijk de overhand krijgen in een samenleving. Dan blijven meningen en oordelen zonder bezinning over. De opmars van populistische partijen laat wat dat betreft iets zien.' Even is het stil en ze vervolgt: 'De Brexit maakt scherp duidelijk wat het gevolg is wanneer emoties en retoriek

het winnen van gezond verstand. Het Britse referendum was de uitkomst van een demagogische campagne door bevoorrechte en roekeloze politici die op korte termijn gouden bergen beloofden, maar die tot nu toe niets dan chaos en ellende hebben gecreëerd.'

Kierkegaard als inspiratiebron

Het gedachtegoed van denkers als Kierkegaard werpt volgens Vlieger een boeiend en kritisch licht op de verhouding tussen innerlijkheid en politiek, tussen het individu en de samenleving. Hoe kan de leek het beste kennismaken met deze denkers? 'Ik had ooit een docent die erop hamerde dat je in eerste instantie het beste om de denkers heen kunt lezen, dus door óver deze denkers te lezen. Maar goed, je hebt ook docenten die pleiten voor het beginnen met de bronteksten. Ik denk dat het heel persoonlijk is. Zelf heb ik met Kierkegaard kennisgemaakt door zijn *Dagboeknotities* te lezen; ik werd direct gegrepen door zijn persoonlijke stijl. Kierkegaard was een diep religieus denker en dit is sterk verweven met zijn werk. Het raakt bij mij een snaar.' Wanneer ging het religieuze aspect voor haar persoonlijk een rol spelen? Vlieger: 'Goede vraag. Ik groeide op in een domineesgezin, dus dan weet

je het wel.' Ze grinnikt even. 'Nee, het was altijd wel aanwezig, maar het bleef wat abstract. Als kind was geloof voor mij iets dat op afstand bleef. Vanaf de middelbare school begon ik veel te lezen, vooral veel filosofie en poëzie. Toen werd er een vuurtje in mij aangestoken, maar pas tijdens mijn studie werd het religieuze in mijn persoonlijke leven steeds belangrijker. In Kierkegaard vond ik mezelf terug.'

Foto: Adrienne Korzilius

Noodzaak van democratie

'Een citaat van de Amerikaanse theoloog Reinhold Niebuhr trof mij: 'Het vermogen van de mens tot rechtvaardigheid maakt democratie mogelijk, maar zijn neiging tot onrechtvaardigheid maakt democratie noodzakelijk.' Dit raakt heel direct aan de kern van mijn verhaal, namelijk dat het van groot belang is dat we ons bewust zijn van zowel de waarde als de kwetsbaarheid van de democratie, wil zij kunnen blijven voortbestaan. De democratie heeft kortom alleen toekomst als mensen erin geloven en weten wat zij inhoudt.' Voordat we naar de voordeur lopen, zie ik een opvallend schilderij aan de muur in de woonkamer. 'Herman Brood was een goede vriend van mij. Dit schilderij had hij destijds voor mij gemaakt. Als er iemand bezig was met belangrijke levensvragen, was hij het wel.' Spelend met de gedachte van Brood als filosoof, trek ik na een afscheid van een tweetal paar ogen de deur achter mij dicht.

Welmoed Vlieger (1976) is filosoof en columnist. Haar promotieonderzoek over innerlijkheid en politiek vindt plaats bij de afdeling Filosofie aan de Vrije Universiteit. Haar begeleiders zijn prof. dr. Govert Buijs en prof. dr. Ab Klink. Om te kunnen promoveren is Welmoed een crowdfundingactie gestart. Meer informatie: www.welmoedvlieger.nl/crowdfunding/